

Проф. др Боривоје Б. Прокоповић¹
Нишка пословна школа СС, Ниш

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
Рад је примљен 10.03.2014.
Рад је одобрен 12.04.2014.

ВРЕМЕ ЗА ПРОМЕНУ ПОТРОШАЧКОГ МОДЕЛА

„Говорити нећу више него што други требају знати“
В. Шекспир, „Ричард II“

Апстракт

Правилно и на непогрешиво стручној основи засновано разумевање економске суштине структурних процеса од изузетне је важности за иоле успешно усмеравање развојних токова наше земље, јер се тиме избегавају даљи промашаји и понављање грешака које су пратиле досадашњи привредни развој Србије.

Решења у наредном развоју привреде наше земље треба тражити у повећавању производње за извоз и у јавно-приватном партнерству, уз константно вођење рачуна о осталим сегментима економске политике.

Кључне речи: *Привредни развој, модели, структурне промене, јавно-приватно партнерство...*

ЈЕЛ Класификација: Q 01

TIME TO CHANGE THE SPENDING MODEL

Abstract

Accurate and professionally based understanding of structural processes is extremely important in order to successfully direct the developmental course of our country, because with that further mistakes, that have accompanied our industry development so far, can be avoided.

The solution for the further development of our industry should be found in the partnership between the private and the public business, while taking great care of other aspects of economic politics.

Key words: *Industry development, models, structural change, public/private partnership...*

Уместо увода

У српској привреди одвија се непрекидан развој, баш као што се, нажалост, непрекидно одвијају и токови неповољног привредног раста. Оба ова сегмента захтевају све већу бригу економске, али и других наука, па развојни модел за који се аутор у раду залаже може имати више изгледа за успех само, и под условом, ако му претходи добро осмишљени социјални дијалог са општеприхваћеним договором свих заинтересованих страна: синдиката, послодаваца и владе. Изгледи за опоравак и извеснији

¹ boraprokopovic@gmail.com

развој наше привреде тренутно су веома неповољни, јер је нето кредитни биланс земље неповољан,² наставља се раст незапослености и задуживања, а зараде падају, што може да изазове претешке и прескупе социјалне проблеме и политичке потресе. Све то резултат је лоших и недоследних транзиционих промена у претходној деценији у коју су актери ушли са добром вољом, поверењем и снагом аргумената за које се сматрало да су прави. У вези са досадашњом праксом економских реформи поставља се и проблем смисла таквих реформи, па би, мишљења сам, требало добро порадити на преиспитивању концепта који је довео до многобројних импровизација, затварању предузећа и рекордног броја незапослених, а не на његовом настављању.

Решења тражити у привредном расту

Сматрамо да без раста, без нових радних места ниједна држава, па ни наша, не може санирати свој буџет. Наиме, мислимо да Србија може да оздрави и штедњом у буџету, али је прави и дугорочно одржив пут њеног развоја у константном повећавању привредног раста. Варају се они који мисле да Србија може да оздрави само уз штедњу у буџету, јер нам је одвећ позната судбина утицаја дефлационе политике Хајнриха Брининга из 30-тих година прошлог века, која је изазвала огромну депресију и ниво неиздрживе незапослености.

Зато смо мишљења да за одржив социјални договор заинтересованих страна још увек није касно, јер је сваки бољи од могућих политичких потреса. Уколико би Србија успела да смогне снаге и успешно регулише своје финансије, средњорочно би могла да постане зона жељене стабилности. Ако, међутим, закажемо у том домену, онда ћемо изгубити значај који нам се у овом делу Европе придаје.³ Договор је потребно постићи што пре,⁴ уз напомену да ће сви учесници морати да рачунају на краткорочне губитке, јер у расподели, која мора бити другачија, неко може нешто да добије само уз услов да други мало изгуби, али то договор суштински и чини одрживим. Тако би, сматрамо, у наредних десетак година незапослени тиме добили око 400.000 нових радних места, уз смањење учешћа пензија у БДП са 13 на 10 одсто и плата запослених у јавном сектору са 10 на 8 процената.⁵ Но, тиме би

² Нема прилива „здравих“ кредита, а локалне филијале страних банака убрзано се раздужују својим матицама, што прави озбиљан притисак на динар. Присутна неизвесност има утицај на пад вредности динара, на шта утиче и слаб прилиз директних страних инвестиција, који је лане износио 750 милиона евра, док се за ову годину предвиђа милијарда евра.

³ Сва суштинска питања о оптималној улози државе у савременом друштву нису затворена и дебата се о том питању наставља. Србија би, у вези са тим, полазећи од своје правне традиције и неразвијености државне регулативе, требало да следи примере развијених држава и да сва јавна предузећа корпоратизује и професионализује, без обзира на модел.

⁴ Још је за 2011. годину српски бизнисмен Миодраг Костић тврдио како ће бити година великих изазова за владу и послодавце, када је у питању социјална стабилност. Имајући то у виду, чврсто се заузимао за социјално партнерство у остваривању заједничких интереса, до којег може доћи само блиском сарадњом владе, синдиката и послодаваца.

⁵ Учествујући у раду „Копаоник бизнис форума 2014“ Павле Петровић, председник Фискалног савета, о оваквом опредељењу се позитивно изразио истичући да се хитно морају предузети мере фискалне консолидације у Србији и фискално прилагођавање до 2017. године., како би се оствариле уштеде од 2 одсто БДП годишње у буџету, да би на крају тог периода дефицит спао на два до 2,5 одсто БДП.

на губитку било око 2,5 милиона људи, на чије гласове би могли да рачунају сви политички актери (и позиција и опозиција).

Нема више времена за одлагање толико потребних реформи у привређивању Србије и не можемо више одлагати крупне промене у друштву зарад шачице партократа, који штитећи своје привилегије народу остављају мрвице. А познато је да крупне реформе подразумевају одрицање од многих стечених позиција, монопола и навика, а реч је о подручју које дубоко задире у интерес појединаца, група, партија, сталежа... Не, то више није могуће, бар не тако као што је до сада било. Избили су на површину вапаји људи жељних да се мења постојеће неподношљиво социјално стање.

Суштинско питање постало је питање питања из домена новог модела развоја, у којем ће сви имати мање, а већина ипак бити на бољитку. За тај нови модел развоја, међутим, неопходан је дијалог у оквиру Социјално-економског савета земље, јер владом су незадовољни разједињени и синдикати и послодавци. Истини за вољу, оба ова субјекта (синдикати и послодавци) су у свађи и међусобно неповерљиви, а њихова репрезентативност је питање за себе, јер се незна ко кога представља.

И док се све то тако догађа, најмање утицаја да се нешто промени имају баш најугроженији: незапослени и млади, који би и требало да воде битку за актуелну политику запошљавања и социјалну правду. Тренутни однос снага у нашем друштву је такав да ће, по свему судећи, цех платити будуће генерације, јер су без права гласа, а једино што им преостаје је да утичу на старије. Незапосленима и младима, дакле, не преостаје ништа друго до да се у својим захтевима позивају на снагу притиска и интереса. И заиста, нема више места за одлагање промена у досадашњем моделу привређивања, јер дошли смо до зида, па како „брак из рачуна“ (превеликом потрошњом и задуживањем), више на даје резултате, даљи развој ваља градити на новом моделу развоја.

О производњи заснованој на извозу

Општа сагласност, да нови модел раста српске привреде мора бити заснован на производњи и извозу, постигнута је у оквиру Бизнис форума, на Копаонику прошле године. Међутим, оно око чега договора још нема је: како остварити тај циљ? Неколико предлога наших привредника,⁶ упућених тадашњем премијеру српске Владе, нудило је одговор на питање: како Србија може да постане извозно оријентисана привреда. У једном од њих⁷ истицано је да је раст производње за извоз, пре свега, у: индустрији, енергетици и пољопривреди, могућ у понуди шире лезе о новим циљевима монетарне политике (ниске камате, стабилан курс, подршка ликвидности...).

Не може се са сигурношћу тврдити да креатори економске политике нису прочитали сугестије које су им биле упућене од стране српских привредника. У вези са тим, објављена је била и студија, коју су сачинили најугледнији домаћи

⁶ Још у априлу 2010. године су Топлица Спасојевић (председник Удружења корпоративних директора), Бранислав Грујић (први човек Клуба „Привредник“) и Драган Ђурићин (председник Савеза економиста) послали предлог својих мера на адресу ондашње Владе Републике Србије. Исто то учинили су Привредна комора Србије, Асоцијација малих и средњих предузећа и Унија послодаваца, али одговора није било.

⁷ Реч је оном чији су аутори председник Савеза економиста Србије и још два привредника.

економисти. У њој је на стотину страна детаљно био образложен начин на који би Србија могла до краја деценије да направи заокрет ка конкурентној и извозно оријентисаној производњи. Поменути пројекат интересантан је, поготово, јер све проблеме привреде посматра из пословне перспективе, односно из угла микроекономије. Ова студија послужила је тадашњем председнику Б. Тадићу да заједно са економским стручњацима сачини Концепт развоја Републике Србије до 2020. године.

Разлика између ова два предлога модела раста српске привреде (Студије и Концепта) је, истицали су критичари, у дебљини писаног материјала. Прва, коју су написали најугледнији домаћи економисти има 100 страна, док је Концепт бившег председника Тадића и његовог тима стручњака написан на пет пута мање страна. Но, без обзира на обим страна, обе стратегије имају и неколико истих циљева. Србију у 2020. години виде са 400.000 новозапослених људи, са учешћем извоза у БДП од 65 процената...

За разлику од наведене Студије и Концепта, стручњаци из ФРЕН-а и МАТ-а сачинили су, готово истовремено, модел развоја који се држи искључиво макроекономског окружења учесника привредног система. Тај „Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011. до 2020. године“ сачињен је на преко 370 страна и, осим делова о (алтернативно) макроекономским пројекцијама и макроекономским политикама и реформи јавног сектора, садржи и релевантне микроекономске одељке о реструктурисању, извозној оријентацији привреде (реиндустријализацији, развоју пољопривреде, електронској комуникацији и информационом друштву, повећању извоза заснованом на повећању конкурентности) и о инфраструктурним приоритетима. На крају пројекције дата је и матрица активности за реализацију понуђеног модела - Макроекономски модел. И, како даље???

На овом месту истичемо да, супротно увреженом мишљењу, Србија има аду-те за 21. век и да јој глобалне тенденције чак и иду у прилог. Иако је реч о малој земљи са економијом у лошем стању, Србија има одређену индустријску традицију, мрежу уговора о слободној трговини са свим значајним факторима европског простора, што је чини врло привлачном инвестиционим дестинацијама. Исто тако, изузетан географски положај Србију може учинити значајном кариком у међународној трговини, а наслеђени добри контакти и разграната дипломатска мрежа могу јој омогућити лакше разумевање све комплекснијег света данас. У том смислу и инсистирамо на потпуној сагласности о кључним циљевима развоја Србије, јер би смо кроз међународну размену(извоз) могли дефинисати оптимална средства и пут за остварење тих циљева. А Србија је увек имала таленте и вредне људе. Није узалуд говорио Ђинђић како је Србија „пројекат и визија“, а не актуелни пресек стања, који је тренутно понижавајуће.

Пар речи о „Копаоник бизнифорум-у 2014“

Убрзање европских интеграција⁸ и радикалне економске реформе темељни су стубови даљег развоја Србије око којих су се сложили и учесници „Копаоник

8 Проблеми Србије везано за ЕУ зависе од многих фактора изван Србије, али и од реформи у Србији и добро би било да и наша будућа влада, попут оне Словачке, успостави консензус по том питању. Наиме, Словачка је најпре канила са реформама, а онда је влада у Братислави успела да успостави консензус о томе да су реформе за све приоритет, без обзира на страначку припадност. Та промена је Словачкој донела огромне предности не само у уређењу државе и њених служби него и у броју страних инвеститора, новоотворених радних места и сл.

бизнис форума 2014⁴. Кад је реч о приступању ЕУ, тај процес се у суштини односи на сва питања преузимања и примене постојећих прописа и стандарда који регулишу заједничко тржиште ЕУ. Реч је о правилима која омогућавају да се држава модернизује и унапреди своју конкурентност у међународним економским оквирима. Државе које су биле одлучне у реформисању и примени прописа усклађених са онима из ЕУ данас су стабилне чланице Уније, и данас активно учествују у креирању одлука о њеној будућности. А, када је реч о заузимању за радикалне економске реформе државе, оно што је парадоксално, како је истакао селектор Форума Драган Ђуричин, јесте да је она главни део проблема: и када је у питању јавни сектор, али и када је реч о настављању реформи и стварању и унапређивању општег пословног амбијента за даље јачање приватног сектора. Као парадокс, идентификована је државна администрација са превише непотребних људи, а без професионалаца способних за спровођење реформе.

У случају заузимања за концепт реформи, сви учесници Форума су се сложили да би акценат требало ставити на фискалној консолидацији⁹ и мерама штедње. На овом месту се придружујемо учесницима на заузимању за хитну фискалну консолидацију и истичемо да би је требало доследно спровести, је се том мером иде у правцу смањења изложености наше економије спољним ризицима због повећане нестабилности на међународним финансијским тржиштима.

Концепт би, истакнуто је, требало да је ослоњен на дуги рок и да буде усвојен у Скупштини. Истовремено, тако усвојени концепт свака наредна влада би спроводила у складу са временски ороченим циљевима. Сматрамо да Србија има доста адута да се избори за адекватно место у 21. веку, пре свега захваљујућу Дунаву и Коридору 10, као разгранатим дипломатским контактима у скоро свим деловима света који бележе економски раст.

На Форуму је затражено и формирање, поред Фискалног савета, и Савета за индустријску политику, по угледу на пример Јапана, који има своје министарство задужено за промоцију индустрије и трговине.

О јавно- приватном партнерству

Јавно-приватно партнерство третира се као вид кооперативног односа државе, профитних фирми и непрофитних приватних организација ради испуњења неке политичке функције. У неким радовима¹⁰ јавно-приватно партнерство посматра се као иницијатива јавног и приватног сектора у којима учесници појединачно ангажују одређене ресурсе и учествују у планирању и одлучивању о реализацији неког пројекта или подухвата од јавног интереса,

Јавно-приватно партнерство у свету је познати модел развоја, а један од праваца даљег развоја привреде Србије аутор види и у неговању приватне (домаће и стране) штедње, односно приватног партнерства за улагање у велике инфраструктурне пројекте. То посебно и због тога што је фискална штедљивост смањила капацитет државе да ефикасно задовољава потребе грађана, па је тренутно све већи нагласак на тражење правог модела замене јавних приватним ресурсима. Код нас се јавно-приватно партнерство може посматрати и као средство којим се превази-

9 У том правцу би деловао и очекивани аранжман са ММФ-ом, који би ојачао кредибилитет мера за одржавање макроекономске стабилности и одрживог раста.

10 Покрајак, П., (2010), Предузетништво: изазови и путеви „креативне деструкције“ привреде Србије, Машински факултет, Београд, стр. 260.

лази велика посвећеност приватизацији и поприлично незадовољство грађана. Јавно-приватним партнерством се на најефикаснији начин решава пораст сложености друштвених потреба и све већа јагма за средствима која та сложеност изискује.

Као пример за такво партнерство може послужити изградња и опремање привредне инфраструктуре, као у случају Коридора 10, или инвестиције у јавна државна комунална предузећа.¹¹ То би се постигло тако што би се кроз реформу нашег јавног сектора реформисала и јавна предузећа по систему корпоратизације и претварања у акционарска друштва, као основе стварања услова за јавно-приватно партнерство. На овај начин, испунила би се још једна од битних обавеза као услов за даље европске интеграције (увођење приватног капитала и укидање државног монопола у јавном сектору, те смањење корупције и утицаја партија на управљање у јавним предузећима).

Коначно прећи са потрошачког на инвестициони модел

Нужност промена модела привређивања у нас аутор види и у опасности које су се надвиле над нашем привредом оптерећене сервисирањем дугова (и приватних) и оскудним приливом капитала из иностранства. Излаз из постојећег стања је смањивање пораста индивидуалне и озбиљнија интервенција у јавној потрошњи, што би створило услове за пораст инвестиција, односно прелазак са потрошачког на инвестициони модел развоја. Али, пошто је за остваривање веће стопе раста инвестиција неопходна и већа сума слободног капитала на тржишту, а ње нема, потребно је окренути се домаћој штедњи и њоме надоместити недостајуће. Тиме би се и постигао онај услов за договор социјалних партнера потенциран на почетку: да се неко нечега мало одриче, да би неко од тога мало добио на кратак рок, те да би на крају сви добили оно што им је коначан циљ – бољитак на дужи рок.

Инвестиције у инфраструктуру и секторе у којима се производе размењива добра/услуге аутор овде посматра и као корак у правцу уклањања сметњи за повећавање инвестиција у индустрију,¹² истичући да су у овом тренутку улагања у инфраструктуру и најмање ризична. Па, пошто су тренутне (па и у наредним годинама) могућности за већи (и под повољнијим условима) доток страних инвестиција, чак и оних од међународних финансијских институција слабе, поставља се питање: где наћи потребна средства за даља улагања? У овом тренутку нема других решења, до да се средства потраже у домаћој штедњи и да се кроз систем корпоратизације јавне имовине и предузећа отпочне са применом новог модела јавно-приватног партнерства, јер:

- * су под озбиљним знаком питања будућа буџетска издвајања,
- * неререформисани јавни сектор не производи смањење захватања буџета за потребе државе (пензије, здравство, образовање, социјална давања и сл.) и
- * је вероватно могуће даље повећање јавног дуга ради спровођења реституције финансијским компензацијама распродате имовине од стране државе.

Сам поступак оснивања субјекта јавно-приватног партнерства - акционарског друштва - спроводио би се уносом од стране државе имовине (грађевинског

¹¹ Поред привредне инфраструктуре, јавно-приватно партнерство је могуће и у области друштвене инфраструктуре: школе, болнице, библиотеке и др.

¹² Теже се власници капитала одлучују да улажу у подручја с нерегулисаним инфраструктуром (случај удаљенијих места од коридора 10 је најбоља потврда (Пожаревац, Тимочка Крајина, Шабац, Санџак, подручје Западне Србије - од Појата до границе са БиХ - и сл.)

земљишта, објеката и опреме) и права изградње, а приватних партнера докапитализацијом неопходних новчаних средстава за инвестиције, којим би се финансирани радови на реконструкцији или изградњи нових инфраструктурних објеката. Поступак поделе тако добијеног односа акција вршио би се сразмерно вредности унесене државне имовине и имовине приватних власника.

Очекивани ефекти јавно-приватног партнерства најчешће се описују стручном тврдњом да:

- * Држава не би морала да планира и улаже средства за реконструкцију постојећих и изградњу нових инфраструктурних објеката. На тај начин би остварене уштеде у буџету биле значајније, а у годинама које долазе створили би се услови за уравнотеженији буџет (мањи дефицит).
- * Држава би под хитно требало да већи део својих акција пренесе Фонду обавезног пензијско-инвалидског осигурања, који би по основу дивиденди на акције остваривао изворни приход, чиме би се смањило износ захватања из буџета.
- * Београдска берза била би ојачана понудом акција и обвезница акционарских друштава са власништвом у инфраструктури, а то би олакшало улагање средстава институционалних инвеститора, пре свега, добровољног осигурања и пензионих фондова. Иначе, наша (Београдска) берза неће моћи да испуни своју основну функцију процене и одржања вредности капитала (акција) све док на њој своје место не заузму сва јавна државна и комунална предузећа, трансформисана у корпоративна акционарска друштва.

Уместо закључка

Промене у светској економији с краја 20. и почетка овог века указале су на структурне слабости привреда најразвијенијих земаља света, што је покренуло процес њиховог структурног прилагођавања и то ће, очекивања су, у наредних двадесетак година дати снажан печат променама у структури целокупне светске привреде. Догодило се да су доминантни индустријски сектори, базирани на класичној технологији и обимна капитална улагања, због нарастајуће конкуренције земаља у развоју, почели да бележе успоравајући раст и запосленост и смањивање удела у светској трговини.

Правилно и на стручној основи засновано разумевање економске суштине поменутих структурних процеса је од изузетне важности за успешно усмеравање развојних токова и наше земље. Тиме би се избегли даљи промашаји и понављање грешака које су пратиле наш досадашњи привредни развој. Истичемо да се стечена искуства развијених земаља морају узети у обзир код утврђивања одрживог правца даљих структурних промена и развоја наше привреде. У вези са тим, неопходне су промене у свим сферама друштва: правној, својинској, организационој, јер је то пут који обезбеђује ефикасне промене у жељеном правцу даљег развоја српске привреде.

Литература

Acemoglu, D. and Robinson, J; *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, CUP, Cambridge, 2006.

Blinder, A. S; *Central Banking in Theory and Practice*, The MIT Press, Cambridge, 1998.

- Cukierman, A. Webb, S. Neyapti, B; Measuring the independence of central banks and its effect on policy outcomes, *The World Bank Economic Review*, No. 6, Pp. 353 – 398. 1992.
- Fratianni, M, J. Von Hagen and J. C. Waller; Central Banking as a Political Principals – Agents Problem, *Economic Inquiry*, 1997.
- Прокоповић, Б. Б; Управљање финансијама предузећа, Факултет за менаџмент, Нови Сад, 2005.
- Прокоповић, Б. Б; Финансијски менаџмент, Проинком, Београд, 2007.
- Прокоповић, Б. Б; Реформа без стратегије, *Економика*, Ниш, бр. 1/2011.
- Rogoff, K; The optimal degree of commitment to an intermediate target, *Quarterly Journal of Economics*, No 100, Pp 1169-1190, 1985.
- Торовић, Е., Процеси индустријализације и реиндустријализације-савремени правци структурних промена у светској привреди, *Економика*, Ниш, бр. 2/12.
- Златковић, А. и Цветановић, Д., Јавно-приватна партнерства, *Економика*, Ниш, бр. 4/11.